

ČETIRI BAROKNA OLTARA U SREDNJOJ DALMACIJI

KSENIJA CICARELLI – LOVRE KATIĆ – SEID TRALJIĆ

Crkva sv. Duha bila je smještena unutar gradskih zidina na području predgrađa srednjovjekovnog Splita. Osim nekoliko romaničkih kiparskih fragmenata, koje je objelodanio C. Fisković,¹⁾ ona je kao arhitektonska cjelina ostala do danas neobrađena. Mnoge pregradnje i dogradnje oduzele su njenu izvornost. Vanjski i unutarnji zidovi crkve ukrašeni su arhitektonskim detaljima romaničkog, gotičkog, renesansnog i baroknog stila, dok jedan dio južnog zida s dva uska prozora ima odlike građevine 9—11. st.

1952. godine otkriveni su na zidovima lađe i svetišta u fresko tehnici fragmenti gotičkih posvetnih križeva, a u svetištu renesansne fresko slikarije s likom boga oca u središtu gotičkog svoda i medaljonima sa strane.

Po arhivskim dokumentima crkva sv. Duha spominje se u 14. st.²⁾ Njoj je pripadala jedna od poznatijih bratovština grada Splita,³⁾ koja je pored ostaloga vodila brigu oko bolnice, određene za gradske siromahe, a u 17. st. u njoj su boravili bolesni vojnici.⁴⁾

U doba kad u umjetnosti Dalmacije dominira barokni stil, svetište crkve sv. Duha dobiva novi glavni oltar. O tome postoji u arhivu bratovštine ugovor iz 1740. i 1741. godine s mletačkim majstorom Giovanni Battistom Franceschinom, koji je pred predstavnicima bratovštine Antunom Kozunovićem i Matijom Banićem, te pred dvojicom svjedoka prikazao nacrt mramornog oltara koji će izraditi u Veneciji. Po tom ugovoru, majstor Franceschini imao je podići gornji dio oltara na već postojećoj menzi, a detaljno je naznačeno

1) C. Fisković: Nekoliko neobjelodanijenih romaničkih skulptura u Splitu, str. 441—452. Hoffillerov zbornik, Zagreb, 1940.

2) G. Praga: Testi volgari spalatini del Trecento. Atti e memorie della Società dalmata di storia patria. Vol. II. str. 14. Zara 1928; Smečiklas: Diplomatički zbornik X (1332—1342) str. 433, dok. 310. Zagreb, 1912; Farlati: Illyricum sacrum, vol. III, str. 315.

3) G. Praga: o. c. str. 68, 83, 91.

4) Visitatio Stephano Cosmi. Anno 1682, 1683. Arhiv splitske nadbiskupije, Split.

od kojeg će mramora i kamena biti izrađeni pojedini dijelovi tog oltara. Tako je utvrđeno da dvije stepenice poviše menze moraju biti iz žutog mramora iz Trenta, a dvije kolone sa strane od crvenog mramora iz Francuske »di bela macchia grande«. Sve baze kolona, pilastrai, kapiteli, korniži, arhitrav i prostrana krila oltara moraju biti iz bijelog istarskog kamena najbolje vrsti bez ikakve griješke. Baze pak i kapiteli moraju biti izrađeni precizno, naročito listovi kapitela.

Budući da su u priloženom nacrtu na zabatu bila dva anđelčića, predstavnici bratovštine mijenjaju majstorovu zamisao i zahtijevaju da umjesto njih bude postavljen ovalni štit kojemu će u sredini biti pričvršćena drvena golubica raširenih krila, a uokolo nje više zraka zlatne boje.

Rub otvora za palu s lukom mora biti iz crvenog francuskog mramora, a sa njegovih strana okvir iz bijelog istarskog kamena, dok će imposti luka i zaglavni kamen na luku biti iz finog kararskog mramora.

Nadalje Franceschini se obavezuje da će podići dvije velike stepenice pred oltarom iz crvenog veroneškog mramora i da će popraviti »tutti li filetti« na prednjoj strani menze, koja već postoji i da će na pilastrima antependija izmijeniti dvije glave anđela i postaviti nove, koje će izraditi od mramora.

Cijeli novi oltar majstor mora uskladiti prema već postojećoj menzi i podići ga visoko sve do luka svetišta, a troškove oko njegovog postavljanja na određeno mjesto u crkvi, nositi će on sam.

U ugovoru je naznačena svota i način plaćanja majstoru. Franceschinu se naime mora isplatiti svota od 110 cekina i to u tri rate za tri godine. Zadnja rata bit će isplaćena kad oltar stigne u Split. Nadalje se posebno za bratime bratovštine sv. Duha izjavljuje da će umjesto dva anđela, koji bi trebali biti iznad oltara, biti postavljeni pet kerubina iz bijelog kararskog mramora i da će kolone oltara bez baze i kapitela biti visoke pet nogu i sedam unca, te još neke manje izmjene, koje neće utjecati na već raniju utvrđenu cijenu.

Barokni oltar u crkvi sv. Duha zaista je podignut prema spomenutom ugovoru. On ima uglavnom osnovni oblik mletačkih baroknih oltara iz raznobojnog mramora sa stupovima i zabatom presječenog luka. Sačuvane su i pet glavica krilatih anđelića, za koje se nezna da li su tokom vremena izmijenili svoj prvobitni smještaj. Stilski se podudaraju s glavicama, koje je Franceschini postavio na pilastrima antependija menze.

Ovalni štit tamne boje okružen profiliranim okvirom iz bijelog kamena pri vrhu oltara postoji, ali nema drvene golubice, niti je vidljivo mjesto na kojem je bila pričvršćena.

Menza oltara bila je već gotova kad je Franceschini dobio naruđbu za gornji dio oltara. Ona je djelo jednog drugog, zasada nepoznatog, baroknog majstora. Izrađena je također iz crvenog mramora

dok mu je antependij ukrašen baroknim medaljonom iz bijelog mramora i reljefnim likom golubice raširenih krila među zrakama i plodovima voća. Karakteristične su dvije glave krilatih anđela punanih lica s plodovima na stražnjoj strani menze, koje vrše uloge menzola. Istim takovim glavicama bili su ukrašeni i pilastrici antependija menze, koje je Franceschini, prema ugovoru, zamijenio novim glavicama. Zanimljivo je spomenuti da iste glavice anđela s tvrdo stiliziranim, ukočenim uvojcima i pramenovima kose nalazimo na antependijima menza oltara sv. Diega i Sakramenta u poljudskoj crkvi sv. Marije u Splitu. Tipična oznaka su im i prekrížena krila na prsima, te kita jabuka i krušaka među listovima, čime se ujedno završava taj ukras na pilastrima antependija.

Oltarska pala »Silazak Duha svetoga« djelo je venecijanskog majstora Antonija Novellija (1729—1810). Potpisana je, a Prijatelj,⁵⁾ po stilskoj analizi povezuje s njom još četiri kvalitetna velika platna sa temama iz Starog zavjeta u bratovštini iste crkve i pripisuje ih istom majstoru.

Poznato je da je majstor Franceschini radio i na Braču. Za župnu crkvu bl. Marije u Donjem Humcu izradio je dva oltara i za to je bio isplaćen 1742. god.⁶⁾ On potječe iz onih brojnih mletačkih radionica, koje su u to doba uvelike izrađivale oltare i ostale ukrase za dalmatinske crkve. Tim novim baroknim ukrasima, koje vrlo često predstavljaju dobre obrtničke radove, ali bez umjetničkih i estetskih kvaliteta, kao što je i ovaj oltar, uništeni su često puta vrijedniji umjetnički spomenici ranijih epoha. Tako je i Franceschinijev oltar došao na mjesto jednog starijeg oltara, jer se u vizitaciji nadbiskupa Antuna Kadčića iz 1732. god.⁷⁾ spominje da je crkva sv. Duha imala oltar s drvenim poliptihom. Tom prilikom velikim dijelom uništene su i renesansne fresko slikarije na istočnom dijelu svetišta, dok su barokni otvori prozora uništili one na sjevernom i južnom zidu.

⁵⁾ K. Prijatelj: Barok u Splitu. Split 1947, str. 73—76.

⁶⁾ C. Fisković: Ignacije Macanović i njegov krug. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 9. Split 1955, str. 239—240.

⁷⁾ Visitatio urbana Antonii Kadcich 1732. Arhiv splitske nadbiskupije.

DOKUMENT

ADI 26. Aprile 1740. Spalatro.

Con la presente privata Scrittura qual volgino le parti habbia forza e vigore, quanto se stipulata fosse per mano di pubblica persona e con tutte le solenità vengono prescritte dalle Leggi, con cui il signor Giovanni Battista Franceschini si obbliga di far l'altar maggiore della veneranda confraternità di S. Spirito in questa città di marmo cioè dalla mensa in sù iusto il disegno, che sarà da me scrittore segnato di proprio pugno a nome di Antonio Kozunovich, e Mattio Banich capi della sudetta confraternità in forza della parte presa con la pluralità de voti dell'giorno di geri con le sequenti condizioni.

Doverà incominciar l'altare dalla mensa, che al presente si atrova erreta nela Capela magiore col suo rigulone che doverà incominciare sotto alle basse delle due colone alerte e pilastrate di pietra bianca d'Istria rimesso, di rosso di Franza, ma nell mezo di questo doverà esso Franceschini stabilire due scallineti di giallo da Trento quali doverano servire per due ordini de candelieri: Tutte le basse delle collone, pilastrate e contro pilastrate e di alette doverano essere di pietra bianca d'Istria senza veruna macola e di buona qualità per quello riguarda all suo color bianco come pure li capitelli, pilastri, e contra pilastri, arcitrave, cornice e rimenati e frontaspici.

Le due colone doverano esser magiore di rosso di franza di be'la macchia grande, e di buon colore, come parimente le due alette laterali le quali s'intendono rimese solamente della predetta macchia di Franza.

Le basse e capitelli doverano essere travalgiati a perfezzione specialmente li folgiami de capitelli.

Il fregio, e le macchie de rimenatti doverano essere rimesi di rosso di Franza. Nell frontespizio, che al presente nell disegno sono espressi due angioletti ivi dovera il Franceschini formar un scudo ovado rimesso d'ordoglio, e nelle riquadrature a parte dell ovatto sudeto dovera rimetterle di africano di ottima quallità di color polmonizio.

Nell mezzo al sudetto scudo ovado dovera esso Signor Franceschini formar una colomba di legno in atto di estendersi in volo e finta di marmo col mezzo dell colorito, col suo fero per esser afissa inaria in mezzo all detto scudo.

Di piu intorno alla stessa colomba dovera formare molti raggi di circolo doratti d'oro di zecchino, quali doverano esser ben disposti dintorno alla colomba sopra in scudo medesimo:

Finalmente l'erta della palla col suo arco che gira dovrà di intorno alla sudetta palla doverà esser tutta di rosso di Franza incasatta, così che da ogni parte doverà havere il suo quadro bianco di pietra d'Istria e li tre ligazzi due de quali rapresentano l'imposta dell'arco, ed il terzo la intestatura, doverano esser questi di marmo bianco fino di carara.

Il mentovatto altare dovera il Franceschini ridurlo proportionato nella di struttura secondo lo richiede la mensa che al presente si atrova di gia stabilita a fine venga essere inalzatto con sveltezza sino quasi a sotto la volta della Capela medesima:

Sopra alli rimenatti del altar medesimo doverano essere due angioli grandi per mano di buon artefice intagliati di legno di circolo e poscia finti con colorito di marmo bianco, ed inverniciati a fine abbino lustro e siano in atteggiamento mobile verso la colomba:

In oltre s'e obligatto il Franceschini di stabilir due scallini masicci alla mensa predetta di rosso di Verona caricatto, come pure s'obliga di ritocar tutti li filetti del parapetto dela mensa, che al presente s'attrova esistere nella capella sudetta, come pure di novo rimetere le due teste dell angioletti cherubini di marmo bianco e levar via quelli che all presente si atrovano nelli pilastri del parapetto antedetto. Esso doverà metere in opera tutto l'altare da lui construtto senza altro aggravio della scuola inprotti bensì nel restante cioè val adire manovali,

mistri, mureri, pionbo e fero, calcina et allogio per esso Franceschini e ricercandolo.

L'altare esso Franceschini dovera imbarcare a spese proprie in Venezia e alicontro Antonio Kozunovich e Mattio Banich capi d'essa confraternita danno per capara alla presenza delli infrascritti testimoni all Franceschini zecchini sei con cui sono rimasti di acordo per detto altare e fatture zecchini cento e dieci si obbligano di esborsare in tre ratte. La prima ratta dovrà esser rimessa ad esso Franceschini di zecchini trentaquatro, che con li sei, come sopra esborsatti fano zecchini quaranta. La seconda ratta si obligano di spedire nelle Santissime feste Natallzie dell'anno susseguente che doverà essere di zecchini quaranta finalmente la terza ratta s'obligano di consegnare ad esso Franceschini pure nelle Santissime feste Nattalzie del terzo anno cioè quando capiterà l'altare in questa città, essendo tenuti essi procuratori di pagare il nolo e di farlo capitare qui in Spalatro a proprio richio con questo però che quando la scuola fosse in stato di anteriormente esborsare la suma concordata in rate anco in una sol volta sia tenuto il Franceschini di terminare detta opera imbarcarla entro un mese dopo che sarà statto avissatto per nome d'essi procuratori come si sono provisti dell'intero soldo per l'altare medesimo sicome il Signor Giovanni Battista Ivelio si fece vocalmente piegio per esso Franceschini delli sei zecchini come sopra esborsatti così sarà tenuto lo stesso Franceschini capitando alla dominante di spedire una idonea piegaria ad esso Signor Ivelio acciò habbia da piegare e fare assicurazione à detti procuratori, delle ratte che spedirano al Franceschini di tempo in tempo iusta il concordatto:

Ed io Giovan Battista Franceschini scrisi la presente afermo e mi obbligo a quanto di sopra confesando di aver riceputo li sei zecchini per capara.

Ed io canonico D. Girolamo Bernardo mi sottoscrivo à nome d'Antonio Kozunovich e Matito Banich procuratori della veneranda scuola di S. Spirito, così pregato da medessimi per non saper essi scrivere, quali fanno di proprio pugno la croce ††.

Io D. Marco Bojcich fui presente testimonio a quanto di sopra.

Io Ivano Nicolich, fun presente testimonio a quanto di sopra.

Per

Li confradelli della Veneranda Scuola di S. Spirito

Si dichiara, che invece delli due angioli, che doverano essere sopra li remenati del preditto altare e per li questi non si agungono invece di questi cinque teste (!) di cherubini qualli doverano essere di marmo biancho di Carara e disposti conesivi, a maniera chome sono espresi nell disegno secondo che da me scrittore e dal signor Giovanni Battista Franceschini sotoscritto.

A fine ridoto il sudetto disegno a misura proporzionata della capella.

Che le due colonne dell altare predetto debano nell loro fustto esere alte senza basse e capitulo intutto piedi cinque e onze sette.

Che la capa che se agiunge nell mezo all di sotto alla palla deba esere questa di giallo di Trento come pure i due scalin, qualli inoltre alia loro altezza di tre oncie per cadauno doverano esere cadaun di loro insufficiente piano a fine posino capirvi sopra di esi i candelieri.

Che la nuvola, che sta sopra l'arco della palla deba esere, questa di marmo verdiglio piu chiaro chi si possibile.

Che la colombina sia inargentata e inverniciata con vernice biancha. Cha la giunta sopra espresse conditioni non abia ad'alterare fra di loro il patuito prezzo della suma espresa di sopra.

Ed io Giovanni Battista Franceschini afermo quanto di sopra.

Ed io canonico D. Girolamo Bernardo afermo quanto di sopra.

A di 24. Ottobre 1741.

Confesso Io Giovani Battista Franceschini di esser stato intieramente sodisfatto delli procuratori della Veneranda scola di S. Spirito deli cecchini vinti nove resterano d'ibitori per restto e saldo dell presente acordato ed inoltre cecchini uno per le mie fatture nel spese di basamento al suo rischio dichiarando di non avanzar da medesimi altro per conto dell altare fatosi.

Io Giovanni Battista Franceschini afermo quanto di sopra.

Među već poznatim djelima klesarskih i kiparskih radionica koja su u vrijeme kasnog baroka uveliko importirana iz Venecije, ističe se monumentalni oltar crkve Gospe od Pojišana u Splitu.

Iz sačuvanog računa-projekta i skice ugovora koji se nalazi u Historijskom arhivu u Splitu¹⁾ doznaje se ime njegovog autora kao i uvjeti i upute bratovštine za konačno sklapanje ugovora o podizanju tog oltara.

Na mjestu današnje crkve Gospe od Pojišana postojala je ranije manja crkvice posvećena također Bogorodici. Po sačuvanom kamenom ulomku s natpisom i rustičnim pleternim ukrasom²⁾ koji je nađen na Pojišanu 1899. g. kao i po reambulaciji dobara splitskog nadbiskupa iz 1397. g.³⁾ može se pretpostaviti da je tu postojala crkvice već u XI stoljeću, koja je proširenjem, odnosno povećanjem tokom XVII⁴⁾ stoljeća uništena. U crkvi se čuva stara zavjetna slika Gospe s djetetom.⁵⁾ Rađena je temperom na drvu pokazujući oblike bizantinskog stila s elementima gotičkog ukrasa, a pripada vremenu XIV—XV stoljeća. Godine 1593. slika je bila obložena srebrnim oklopom na kojemu je natpis: RECTORE PRO . BERNARDO . .

co se

BONITIO . CAN . SPALT . M. D. X. C. III. Mnogo je štovana kroz stoljeća što potvrđuje i vizitacija biskupa Priula iz 1603. g. u kojoj se spominje mnogo srebrnih ex vota,⁶⁾ a spominje se i u rukopisu

1) Historijski arhiv u Splitu. Notarski spisi. Privremena signatura AJS-II/7. C. Spis br. 45.

2) C. Fisković, Neobjavljena romanička Madona u Splitu. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, br. 12. str. 94. Split 1960.

3) L. Katić, Reambulacija dobara splitskog nadbiskupa 1397. godine. Starohrvatska prosvjeta, III serija, sv. 5. str. 140. Zagreb 1956.

4) K. Prijatelj, Barok u Splitu, str. 25. Split 1947.

5) C. Chiudina, Santuario della beatissima Vergine Maria di Poisan. Str. 23. Venezia 1887.

Slika je popravljena 1959. godine u restauratorskoj radionici Konzeratorskog zavoda za Dalmaciju u Splitu. Skinut je srebrni oklop XVI stoljeća i očišćeni su uljeni namazi koji su prekrivali lica i izmijenili originalni karakter slike.

6) ...»Ecclesia est devotiois totius civitatis, et imago B. Virginis in capsula argentea. Adsunt multa vota argentea.« (Visitatio apostolica spalatensis 1603. — Miscelanea Arm, VII, Nro 100, Archivio Secreto Vaticano. Prijepis fra Bone Zeca u Biblioteci Biskupskog sjemeništa u Splitu, str. 28.

»Salonitana et spalatensia« oko 1720. godine.⁷⁾ Novi srebrni prijestol za tu sliku dobavljen je 1740. g.,⁸⁾ a već 1765. g. na sjednici bratovštine,⁹⁾ čija se matrikula čuva u nadbiskupskom arhivu u Splitu, govori se o podizanju novog oltara čiji bi se nacrt napravio u Dalmaciji, a zatim poslao u Veneciju na reviziju. Data je i dozvola bratovštini da se za jedan dio plaćanja novog oltara unovče i srebrni ex voti crkve.¹⁰⁾ Godine 1787. spominje se i Petar Coste iz Makarske kojemu se za nacrt ili model isplaćuje 4 talira.¹¹⁾

Međutim, oltar se nije podigao po tom nacrtu već po projektu i predračunu koji je kipar Domenico Fadiga iz Venecije poslao bratovštini Gospe od Pojišana 18. svibnja 1790. godine. Predračun se sačuvao dok priloženi nacrt oltara označen slovom T, nažalost, se nije našao.

Majstor predlaže dvije varijante i cijene oltara. Po prvoj varijanti Fadiga se obavezuje podignuti oltar od najboljeg kararskog mramora od dna do vrha sa stepenicama, podnožjem, osam jakih kolona iz crvenog francuskog mramora (rosso di Francia) s korintskim kapitelima klesanim u obliku hrastova lišća, arhitravom, korničom, kupolom s intarzijama crvenog mramora i s dvije pokrajne statue iz kararskog mramora visine skoro oko 4,5 noge s podnožjem. Cijena ovog oltara kao i njegovo postavljanje iznosilo bi 1400 cekina.

Prema drugoj varijanti taj isti oltar bio bi čitav od jednobojnog kararskog mramora s mjestimično pozlaćenim ukrasima. Cijena bi mu iznosila 1250 cekina.

Sav taj posao trebao bi biti isplaćen u četiri iste rate: prilikom potpisivanja ugovora, na polovini posla, pri otpremi pošiljke oltara i četvrta nakon postavljanja. Ukoliko ne bi bio prihvaćen ovaj projekt, majstor zahtijeva da nacrt bude vraćen odmah natrag.

U tom istom Arhivu na drugoj stranici nalazi se i ovlaštenje Ivanu Matiću da može u ime bratovštine sklopiti ugovor sa Domenikom Fadiga, profesorom, kiparom u Veneciji za gradnju oltara crkve Gospe od Pojišana. Po tom ovlaštenju proizlazi da se bratovština odlučila za drugu varijantu oltara, tj. on treba da bude izrađen

7) ... »La figura della B. V. dipinta sulla tavola in foggia che sa di Creco e latino e colla destra sostiene il celeste Bambino. A solo il busto a mezza vita, e non e si spreggievol pennello. E collocata in un portatile trono, collocata sopra posto eminente nell'angusto e bellissimo altare in vango intaglio indorato. Le sono affisse di sopra molti varie corone d'oro puro una parte. Gli altri ornamenti d'argento, d'oro, di gemme, le rendono gran maesta corrisposta dall'argenteria copiosa dell'altare e della capella e dai damaschi cremesi di tutto il corpo della chiesa. Credesi che anchor questa figura fosse portata dai Christiani Bosnesi quando le loro parti furono occupate dall'ottomano. Sino all'anno 16. fu consecrata in una piccola capeletta.« (Salonitana et spalatensia, Varia IV. Državni arhiv u Zagrebu. Str. 32. retro. Prijepis Dr. Urbana Grisomanija.

8) G. Chiudina, o. c. str. 29.

9) G. Chiudina, o. c. str. 33.

10) G. Chiudina, o. c. str. 34.

11) G. Chiudina, o. c. str. 35.

čitav iz bijelog, najfinijeg kararskog mramora, koji se može dobiti u Veneciji uključivši i tri stepenice svetišta, stepenice oltara, kolone i njihov podanak, kapiteli korintskog stila ukrašeni hrastovim lišćem, frizom, arhitravom, kupolom i vrhom. Klesarije koje su na nacrtu prikazane žutom bojom treba da budu pozlaćene trajnom pozlatom (a oro di Zecchino), te dvjema pokrajnim skulpturama proporcionalne visine. Posebno pak je naglašeno mišljenje bratovštine da oltar mora odgovarati proporcijama kapele i da po visini ne smije prelaziti njen korniš kojemu visina iznosi 22 noge i da su za menzu oltara dovoljne tri stepenice budući da na početku same kapele postoje već tri.

Isplata majstoru izvršit će se prema posebnim tačkama koje se opširno uvode u ugovoru. Za postavljanje oltara Fadiga treba da pošalje svog najsposobnijeg radnika na vlastiti trošak, a bratovština će ga opskrbiti drvom i potrebnim skelama. Fadiga se mora obavezati da će kroz godinu dana poslati prve tri stepenice kapele iz kararskog mramora, pod i cijelu menzu, a slijedeće godine cijeli gornji dio oltara tako da u dvije godine bude dovršen čitavi posao. Za predani novac i završenu izvedbu cijelog oltara trebat će Fadiga položiti prokuratorima prikladno jamstvo. Skica ugovora završava nadom prokuratora da će ugovor biti sklopljen po gornjim uputama. I doista, čini se, da je ugovor, koji nije sačuvan, bio sklopljen već 1791. g., jer 23. oktobra 1792. župan bratovštine izlaže potrebu da se rastavi stari drveni i pozlaćeni oltar¹²⁾ budući da se počinje gradnjom novoga, a 1793. g. bratovština dava punomoć prokuratoru da ga proda,¹³⁾ dok se 1794. g. na njenim sjednicama raspravlja o dovršenju plaćanja novog oltara.¹⁴⁾

Oltar kipara Domenika Fadige predstavlja zanimljiv klesarsko-obrtnički rad kasnog XVIII stoljeća s tendencijama klasicističkog oblikovanja. Izrađen je iz bijelog kararskog mramora sivih žila, dok su dva pokrajna kipa iz potpuno bijelog kararskog mramora. Antependij menze dekoriran je profiliranim geometrijskim oblicima s praznim medaljonom u sredini. Iznad menze, na visokim podnožjima, osam vitkih kolona i dva pilastra ukrašeni pozlaćenim korintskim kapitelima nose polukupolu nad kojom je polukružni zabat uokviren nizom kvadratnih menzolica. Vrh oltara završava stiliziranom konkavnom školjkom tipičnih rokoko motiva među pozlaćenim festonima cvijeća. Istim vijencima cvijeća ukrašena je i luneta zabatnog luka, niša kupole, te pokrajni polupilastrni antependija.

Na desnoj i lijevoj strani na posebnim podnožjima, uz stupove uzdižu se kipovi sv. Agneze i sv. Doroteje (?),¹⁵⁾ klasicističkih linija koji svojim stavom i oblikovanjem odaju vezu s umjetnošću Antonija

¹²⁾ G. Chiudina, o. c. str. 38.

¹³⁾ G. Chiudina, o. c. str. 38.

¹⁴⁾ G. Chiudina, o. c. str. 38, 39.

¹⁵⁾ L. Reau, *Iconographie de l'art chrétien*, str. 33, 403. Paris 1958.

Canove. Lik sv. Agneze, spuštenih kosa, s janjetom u krilu i mučeničkom krunom pod lijevom nogom, obavijen je plaštem, koji se spušta u bogatim uzdužnim i trokutastim još donekle barokno živim, ali prilično ukrućenim naborima, ističući jedri i čvrsti obris svetičina tijela. Istim tretmanom oblikovan je i drugi kip sv. Doroteje. Ona se teatralnom gestom obraća slici Bogorodice koja se nalazi posred oltara ističući joj svoju odanost. Kosa pridržavana vrpcom ukrašena je kitom ruža. Rukavi njene haljine povezane na prsima sežu do ručnih zglobova, a bogati plašt prebačen preko desnog ramena i bokova dekorativno pada u trokutastim i kosim linijama.

Ti elementi, u kojima je, kako smo rekli, dominantan klasicistički pečat, sasvim odgovaraju stilu autora koji je bio Canovin đak.¹⁶⁾ O njemu znamo da je rođen u Veroni i da je sin poznatog graditelja oltara Giuseppe Fadiga čija su se djela sačuvala u Šibeniku. Domeniko je radio još nekoliko oltara, dekorativnih figura i ornamenata u Veneciji (S. Giovanni Nuovo, 1788, S. Maurizio, 1805-6, S. Geremia, S. Marco) i Padovi (sedam kandelabara za nadgrobni spomenik Callemberga na malom groblju iza eremitanske crkve, 1803-5, razrušen u bombardiranju 1944. godine) i da je 1827. g. sudjelovao na izradbi grobnice svog učitelja u venecijanskim Frarima.

DOKUMENTI

I

Con facoltà al Signor Zuanne Matich di poter in nome loro stabilire il contratto col Signor Domenico Fadiga Professore Tagliapietra nella Serenissima Dominante per la costruzione dell'Altare di marmo che deve esser posto ed eretto nella Chiesa della Beata Vergine di Poisano situata fuori del Borgo Luzaz di questa nostra Città, tutto di marmo di Carara del più perfetto, che si ritrovi in Venezia, fatto tutto dall'alto al basso con i primi tre Scalini della Capella e gli altri Scalini, e bassamento e piedestalli di collone, e le collone, e capitelli di ordine Corintio intagliati a foglia di Rovere con cornice, freggio ed Architrave, e la cornice mudionata e sue cartelle, Cupola, e cima tutto lesenato con intagli tutti, che sono dimostrati di colore giallo siano tutti consistentemente dorati a oro di Zechino, con le due Stattie Laterali di perfeta scultura, e di proporzionata altezza con sue gocciolate, che le sostenga.

Tutta la su descritta opera condotta a guisa d'arte senza niun tassello, nè giuntature fuorchè le sue locali situazioni, e ciò a norma delle sue dichiarazioni espresse anche dal medesimo Signor Fadiga nel suo progetto 18 Luglio 1790, che al sudetto Signor Matich qui in... sarà registrato per l'esecuzione della faccatura di detto Altare giusta il disegno dal Signor Fadiga a noi esibito marcato con la Lettera T a cui fu anche rispedito: avvertendo che da soggetto ingegnere si opina che l'Altare sudetto nella sua altezza non debba oltrepassare i cornicioni della Capella della sunominata Chiesa de'quali altezza dal pavimento della Capella non e più di Piedi 22 come si potrà confrontare nel disegno della Capella medesima, considerandola dal suo pavimento in su; di piu si crede che non siano necessarij cinque scallini nella Mensa dell'Altare, ma soltanto tre, essendone già altri tre al principi_o della Capella, e ciò sia detto per

¹⁶⁾ Thième-Becker Künstler Lexicon, Sv. XI. str. 183. Leipzig 1915.

riferir l'opinione dell'ingegnere ma poi per adattarsi sempre alle vere proporzioni, che crederà l'artefice convenirsi al luogo per combinare la miglior armonia della parte col tutto (per consiglio avuto da un celebre ingegnere).

Si dichiara, poi, che il pagamento da farsi per la somma, che verra con esso Signor Fadiga conchiusa, ed accordata sarà eseguito ne'seguenti modi.

Primo. Che il Signor Domenico Fadiga abbia a ricevere dalla persona sempre solvente in Venezia Tallari due Veneti per un Zechino Veneto.

Secondo. Il prezzo dei Zecchini che sarà con esso stabilito è non d'altra valuta per il valore di tutto l'Altare sia pagato ne tempi qui subito dichiariti, cioè Tallari 600 al momento di chiuder il contratto, altri Tallari 600, quando il Signor Fadiga averà spediti i pezzi del Pavimento, e tutta la mensa, similmente altri Tallari 600 quando averà erreto e fatto l'impianto di tutto l'Altare, il rimanente poi sia pagato con Tallari 200 all'anno sino all'intero soldo suo imposto accordato.

Terzo. Accordano al Signor Domenico Fadiga, che venghi un solo uomo suo lavorante dei piu capaci a ponere in opera il sudetto Altare, con questo però che i Procuratori alla fabbrica non siano tenuti ad alcun aggravio per detto uomo, ma anzi tutte le speze niuna eccettuata per l'errezione di detto Altare sino al termine compito s'intendano tutte a peso del Signor Fadiga, nè i Sudetti Procuratori siano tenuti a pagare se non i Zecchini mille che saranno la somma patuita, promettendo soltanto di dare al Signor Fadiga il legname occorrente per l'armatura.

Quarto. Si assuma l'obbligo, e s'impegni il Signor Domenico Fadiga di spedire entro un anno ai Signori Procuratori alla fabbrica i primi tre Scalini della Capella già stabiliti di marmo di carara, il pavimento, e tutta la Mensa, similmente nel susseguente secondo anno s'impegna di mandare anche tutto l'alzato dell'Altare medesimo, così che nel periodo di due anni sia terminata tutta l'opera di sopra propostasi (assuntasi). Se poi ricercasse tempo piu lungo gli sia accordato dal Signor Matich discretamente.

Quinto. E sicome dalla Veneranda Confraternità della B. V. di Poisanò fu imposto con parte di 5. settembre 1790. ai Procuratori alla fabbrica che nell'accordo che farano per l'errezione dell'Altare sudeto, sia dal fabbricatore prestata una idonea piegeria così il Signor Domenico Fadiga per garantire i medessimi Procuratori sarà in dovere di esibire la piegeria ricercata per la summa esborzata e per l'esecuzione perfetta in tutte le sue parti dell'opera sopradetta, quanto per il tempo della completa sua esecuzione.

E per l'effetto del contratto da stabilirsi dal Signor Matich col Professor artefice, gli sono stati alla presenza ut supra contati e numerati talari seicento veneti da lire 24 l'uno, che dal Matich incontrati, vennero ritirati ed imborsati per convertirli nell'uso sopradicato: promettendo gli Signori Procuratori Britvich, Cossar, Gliubich e Mandich di aver il contratto, che dal Signor Matich verrà concluso e stabilito a norma come sopra, in ogni tempo, rato, grato, valido, ed irrevocabile sotto qual obbligo in amplissima forma.

II

Segue il Progetto

L. D. B. M. V. 1790 — 18 Giugno Venezia

Conto formato da me sottoscritto capomaestro, Professore tagliapietra per fare l'Altare giusto il disegno da me esibito marcato con Lettera T, il quale dimostra la faccitura, e la maniera dell' esecuzione del medesimo.

Mi obbligo di formare l'Altare tutto di marmo di carrara della miglior qualità si troui in Venezia (come si averte, che senza venature non si da marmo) fatto tutto dell'alto al basso con Scalini, e bassamento,

e piedestalli di Collonne, e le Colonne, e Capitelli di ordine Corintio intagliati a foglia di Rovere con Cornice, freggio, e Architrave e la Cornice mudionata e sue Cartelle copula, e cima il tutto lesenato con intagij fatto di marmo sudeto, con suoi rimessi di Rosso di Francia, e le otto Colonne maciscisic di un solo pezzo dallo stesso marmo rosso pure di Francia e con le due Statue laterali di marmo di Carrara di piedi quattro, e mezzo circa d'altezza con sue gozziole che le sostenga.

Tutta la sudescritta qual opera condotta a guisa d'Arte senza niun fasello e giuntadure fuorché le sue locali situazioni con impegno di dare un sol Uomo all'assistenza per por in opera il sudeto Altare, dovendo esser lo stesso Uomo proueduto, e pagato gli l'imbarco per restituirsi a Venezia, escluso me sottoscritto da qualunque altro Aggravio, valerà di materiali, e fattura Zecchini Veneti mille, e quattrocento, dico Zecchini: 1400.

Volendo poi formarlo come è il suo genio di sapere tutto di marmo di Carara, e con gli dimostrati intaglji, e Statue, e gli intaglji tutti dorati con le medesime condizioni di sopra valerà Zecchini Veneti mille duecento, e cinquanta dico Zecchini 1250 — così da me calcolato in ultimo ristretto prezzo tanto dell'uno, quanto dell'altro.

Accettato che sia mio il disegno, e progetto dovrà essermi fatto il pagamento per mano di persona qui in Venezia, che sia solvente in quattro uguali Ratte, la prima al firmar della Scrittura la seconda alla metà del lavoro, quando sarà riconosciuta da Persona, che dovrà far il pagamento, da terza all'imbarco dell'Altare, e la quarta, ed ultima al ritorno che farà l' Uomo all' assistenza con la fede di esser stata eseguita l'opera in tutte le sue parti come sopra.

Se vi occorresse cassoni, e imballature per render piu sicura la robba dalli pregiudizj, questi saranno prestati a mie proprie spese: non accettando il presente mio progetto dovrà essermi tosto rimandato il disegno indietro.

Cum Christo

e ciò a norma delle sue dichiarazioni espresse anche d'al medezimo Signor Oniga nelle sue Lettere 6. Giugno 1790. e primo maggio 1791. per l'esecuzione dela facitura di dett^o Altare giusta il disegno dal Signor Oniga a noi esibito. Avvertendo...

Historijski arhiv u Splitu. Notarski spisi.
Privremena signatura AJS-II/7. C. Spis br. 45
K. C.

Župska crkva u Klisu spominje se u sredovječnim dokumentima, a bila je posljiye pada grada u turske ruke pretvorena u džamiju, pa po odlasku Turaka (1648) ponovno povraćena kršćanskomu bogoslužju. Godine 1781. bila je proširena kapelom i godine 1902. ponovno proširena, ali tako da je ostao na mjestu veliki stari oltar sagrađen u baroknom stilu. O gradnji tog oltara našao sam u župskom uredu i u kliškom starom arhivu dokumente i iznosim ih kao doprinos poznavanju kasnog baroka. U knjizi rođenih od godine 1759. do 1795. župnik Jakov Pavletić zapisao je ovo:

Ovo neka se zna, kada i u koje vrime sagrađi se nova kapela i u istoj kapeli od mramora otar, koji otar zapada 150 cekina, godine 1781. providurom dobre uspomene Ivan Koti (Cotti), bi župan Petar Subašić, a kurat don Matij Marčelić, pisano 1795.

Oltar taj nije bio nego samo menza bez gornjega dijela.

U kliškome arhivu providurskom nalaze se spisi o daljnjim radovima na oltaru pisani talijanskim jezikom. Tu je pogodba bra-tima presv. Sakramenta s braćom Pijom i Vinčencom Dall' Acqua sklopljena 10. lipnja 1792. g. u providurovoj pisarni u Klisu. Oba majstora koja bijahu iz Chioggie, a nastanjeni u Splitu obavezali su se da će napraviti gornji dio velikog mramornog oltara po mjerama svoga nacрта. Donji dio će biti od bijela kamena slična onome od kojega su ranije bili učinili menzu tog istog glavnog oltara. Stupove će napraviti od crvenoga mramora, a intarzije od zelenoga i crvenoga sa ukrasima. Anđele i ostalo učinit će također prema mjerama označenim u nacrtu. Za čitav taj rad bit će im plaćeno 200 cekina.¹⁾

1) Pag. 23., No 23. Nel Nome di Cristo. Amen. L'anno della Sua Santa Natività 1792, Ind. Xma, giorno di domenica li 10. del mese di giugno. Fatto in Clissa nell'offo Provisorio per me ministro cancell. et alla presenza de testimoni infrascritti ad hoc chiamati e pregati.

Essendo colla parte presa nella radunata congrega della vnda (veneranda) Scuola del Santissimo Sacramento di questo Borgo nel di 9 aprile pe (preterito) stata impartita facultà alli attuali Zupano e giudice della mederna Mio Mialovich detto Babich e Giurissa Mijich di far seguire disegno per il capitello da erigersi da nuovo sopra la mensa dell'altare Maggiore per ponervi un quadro con l'immagine della B. V. M. Asunta et in seguito di contrattare, stabilire, far eseguire et suplire et avendo li stessi dietro alla facultà ricevuta ut supra sempre colla dipendenza et assenso di questa Publica Rappresentanza tra gli esibitigli disegni scielto per il più adattato e migliore quello formato dalli M Mmri Pio e Vincenzo dell' Acqua professori d'altari abitanti in Spalato, persone ben note, si sono in oggi colli stessi convenuti e per ciò comparsi in questo provvisorio offo, devengono alla presenza de testimoni infrascritti alla segnatura della presente pubblica capitolata scrittura come segue:
P r i m o. Li M Mri Pio e Vincenzo fratelli dell' Acqua professori abitanti in Spalato qui presenti simul et in solidum s! obligano e promettono di lavorare l'altare sudetto con marmi e misure giusto il loro modello e di darlo compito per li primi di luglio dell'anno 1793. senza ulteriore ritardo.

S d o. Dovra esser fatto questo lavoro della qualità dei marmi, che denotano le miniature del disegno, cioè il fronte di Pietra binca simile a quello della mensa lavorata pur da essi mistri, le colonne saranno di rosso trancia francia massiccia. Li rimessi di verde antico e rosso sudetto con il cimier. Angioli et altro, il quale non dovrà punto degradare nelle misure giusto il disegno.

T z o. Tutte le pietre lavorate e per detta opera inservienti dovranno esser condotte a tutto conto e spese d'essi professori sino al ponte di Salona.

Q t o. Dal porto di Salona dovrà esser il tutto ricevuto dalli procuratori della chiesa sudetta et a spesa della medema condotto sino alla chiesa di Clissa.

Q n t o. Le spese di murari, manovali, calcina, Pietre cotte, Arpisi et armature caderanno tutte a peso della scola medema, come saranno in dovere li procuratori di quella di dar cibarie per tutti quei ogni che uno o tutti due d'essi professori dimoranno qui nel poner in esser il detto altare.

S e s t o. Per il detto altare, così convenuti, pagaranno li attuali giudici e zuppano per nome della scola e successori loro zecchini due cento moneta di Dalmazia nel modo seguente:

Ta svota je bila u ono vrijeme velika, pa nije čudno da su bratimi zaključili na svojoj skupštini 18. svibnja 1794. da mole providura neka se zauzme kod nadbiskupa da odgodi svoj pohod jer nemaju novaca, budući su sve potrošili za oltar. U listopadu 1794. g. ponovno se sastala skupština Bratstva i ovlasila župana i njegova druga da prodadu sve komade srebra i staru razbijenu srebrninu vlasništva tog Bratstva i tim podmire dug učinjen za oltar.²⁾ Na skupštini Bratovštine 31. kolovoza 1794. g. zaključeno je da se izvrši premještaj pobočnih crkvenih vrata koja su smetala postavljenom oltaru i to prema mišljenju majstora, koji će za to biti plaćeni.³⁾ Braća Dall' Acqua su izjavili 20. listopada 1794. u providurovom uredu da su primili dvadeset i četiri mletačka talira od Jerka Jamana, a u ime spomenute Bratovštine koja je od sada ostala njemu dužna.

Daranto in oggi a bon conto et a titol^o di caparra zecchini vinti, quaranta per il Natale dell'anno corrente et altri quaranta nel di 24 giugno 1793 et il rimanente dovrà esser pagato in quattro rate di trè in trè mesi et anche prima, se il poter della cassa sarà in grado. Gaderà la prima rata di zecchini venticinque nel 24. 7embre 1793, e così successivamente di trimestre in trimestre sino all'intero saldo, col debito ad essi professori, o a chi per loro di rilasciar ad ogni ricevimento la carta di cauzionea regola dell'aministrazione degli esborsanti.

Il che stabilito conchiuso et in pubblica forma scritturato promettono le parti alla presenza ut supra di tutto ciò mantenere, asservare et inviolabilmente eseguire sotto obbligazione mancando in tutto o in parte di se stessi e loro beni in forma etc. Presenti signor D. Zane Milossevich parrocco di questo Borgo e Gregorio Percovich q. Giacomo testi.

Et io Antonio Gordini cancellier Provisorio di Clissa ho rogato la presente pubblica scrittura così pregato dalle parti sottoscritta e sigillata col pubblico sigillo. In fede etc.

Filza seconda, Anno 1791, 1792, 1793. Fogli scritti. No 75. Publici instrumenti.

²⁾ Clissa li 12 8bre 1794.

Skupština bratovštine presv. Sakramenta odlučuje na predlog župana Grge Galića: Il sudetto Ghergo Galich espone, che avendo dovuto ritrovar a grazioso in prestito zecchini 28 circa per sodisfare intieramente li mistri Pio e Vincenzo dall'Acqua della loro opera erretta nell'altar maggiore in questa veneranda Parochiale oltre gl'altri avuti dall'illustrissimo Sign. Vicenzo Picciolato, Scontro della pubblica Camera di Spalato, da essergli restituiti in Genaro prossimo venturo, et non sapendo esso zuppano come presentemente restituire li sudetti zecchini 28 per esausta di soldo la cassa del suaccenato Pio loco atteso gli straordinari impegni incontrati e sodisfatti per l'opera sudetta, perciò anderà parte, che gli sia concessa facoltà ad esso zuppano e suo colega di poter alienare tutti li pezzi e rottami d'argento vecchio giacenti infruttuosi di reggione della sudetta Scola, onde col ricavato de medesimi adempire al suo indispensabile dovere. Qual parte balottata a bossoli e balle ebbe voti favorevoli numero 70 e 16 contro.

Filza Vicinie, decreti, ordini. Regimento Zan Carlo Zorzi proveditore a. 1793—1795. pag. 32.

³⁾ Clissa li 31 agosto 1794.

Implorata licenza dall'illustrissimo Signor Zane Carlo Zorzi Prove-

Graditelji oltara Pijo i Vinčenco Dall' Acqua spadaju u grupu kipara i altarista, kojih je u 17.—18. stoljeću bio lijep broj u Dalmaciji kao što su Miho Luposignoli-Vukoslavić, Pico, Morleiter, Frangi, Lorenzo Viviani, Petar Falica, Vicko Fratti i drugi.⁴⁾

Braća Dall' Acqua radili su i u crkvi sv. Jurja u Zatonu kod Šibenika. 1789. obvezali su se, da će sagraditi oltar s umecima crvenog i zelenog mramora prema priloženome nacrtu za osamdeset cekina.

Godine 1767. postavio je Pijo Dall' Acqua mramorni oltar u crkvi Gospe od Rašeljia u Zlarinu.

Isti majstori ugovorili su 1779. sa šibenskim knezom Jacintom Soppe Papalićem, patronom crkve sv. Mihovila u selu Murteru da će učiniti veliki oltar.⁵⁾

Braća Dall' Acqua bili su poznati altaristi, a u doba kad su Klišani namjeravali da podignu veliki oltar. Ta dva majstora su već bili u godinama, kako se dade zaključiti po ugovoru za oltar u Zlarinu, koji je podignut 1767. godine, pa prema tome oni su već bili stekli vještinu u svome zanatu. Za podizanje oltara u Klisu natjecali su se i drugi majstori, ali Klišani su izabrali braću Dall' Acqua, jer im se njihov nacrt najviše sviđao. Najprije su podigli menzu oltara, jer bijahu oskudni novcem, što se najbolje razabire iz drugog dijela, koja se vršila na obroke i za koju su morali moljati zajmove i prodavati srebrariju. Čitav kliški oltar zapadao je

ditore e da lui verbalmente approvata conferitomi io Valentin Belgrado cancelliere provvisorio nella casa de confratelli di questa veneranda Scuola del Smo Sacramento ove osservai radunata l'unione de fratelli predetti e di questo ordine comune di Clissa in No di ottanta uno.

Dove Geroo Giaman uno de confratelli sudetti dietro l'intenzione di tutti gli altri espone: che terminata essendo l'erezione dell'altar maggiore in questa veneranda Parrocchiale, le porte laterali, che furono situate prima, ora vengono ad ascondere parte degl'adornamenti del medemo, come fù osservato da tutto il comune, che perciò non essendo conveniente, che tal accessorio serva d'impedimento al Principale, rende si necessario di trasferire le dette porte in miglior sito opportuno, dove li professori credessero convenirsi, che perciò andera parte, che il zuppano e giudice della veneranda Scuola del Smo Sacramento debbano far esguire dalli Protii il necessario lavoro stipulando se con loro la scrittura d'accordo e convenendosi per il pagamento dell'opera in modo che conciliato venghi l'interesse della Scuola nelle attuali sue ristrettezze di Soldo, stante gl'extraordinari sofferti esborsi ed impegni incontrati con l'urgente bisogno del sudetto nuovo lavoro. Qual parte ballottata a Bossoli e balle ebbe voti favorevoli 73 e quattro contro essendo mancato un individuo al momento della detta ballottazione. Le quali cose da me ministro antedetto operate fù linceziate la congrega sudetta e mi sono restituito alle mie incombenze.

Filza ista, pag. 19.

- 4) C. Fisković: Ignacije Macanović i njegov krug. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, br. 9, god. 1955. str. 256.
- 5) Kr. Stošić: Sela šibenskog kotara. Šibenik 1941. str. 253.

tristo i pedeset cekina, a svaki srebrni cekin iznosio je 4.37 austrijskih kruna prije 1914. godine.

Kliški oltar nije onako bogato građen kao onaj što su ga isti majstori podigli sličnog u Murteru, ali je i kliški dobro obrtničko djelo izrađeno u baroknom stilu. Na svakoj strani oltara postavljena su po dva anđela u gotovo naravnoj ljudskoj veličini. Dva su s obje strane na samoj menzi, a dva u sjedećem stavu na lukovima gornjega dijela. Makar nisu umjetničko djelo, dobar su obrtnički rad.

Sam oltar izrađen je po nacrtu, kakav je bio i za oltar u Murteru, samo što u Klisu nema toliko mramora kao u Murteru, već je uzet bijeli kamen, ali stupovi i ukrasi su mramorni u intarzijama, crveni i zelenkasti.

Kako se iz ovoga vidi, Klišani nisu štedili novca kad su u ono siromašno vrijeme podigli oltar umjetnički izrađen. I kad su ponovno 1902. širili crkvu, obnovili su je tako, da izgleda kao bazilika i po veličini i po obliku. Napokon su 1939. i 1940. povjerali slikaru Vjekoslavu Paraću, da u njoj naslika freske prizora iz hrvatske povijesti, koji su se odigrali u blizini Klisa. Šteta je samo što su prodali slomljene dijelove srebrnine, jer je među njima bilo bez sumnje i vrijednih stvari. Nadbiskup Cupilli u svojoj vizitaciji Klisa i njegovih crkava zabilježio je da župska crkva ima posude i križeve od srebra, četiri kandila od mjedi, jedanaest kazula, dva trošna misala, tri također Sćaveta, dva antependija sa slikama svetaca, križ sa dvanaest svetačkih relikvija u kristalu, dvanaest kruna od srebrnog lima, srebrnih zavjetnih darova i uokvirenih slika.

U današnjoj župskoj crkvi ostalo je nekoliko srebrnih predmeta, od kojih je osam kandila u baroknom stilu, zatim veliki procesionalni križ (Crux hastata), okvir za Gospinu sliku na pokrajnom oltaru i kadionik s brodicom, koji je datiran 18. vijekom.

Na velikom oltaru u doba Cupillijevo nije bilo pale, pa je i slika koja je danas na oltaru novijega vremena. Inače nacrt, koji je spomenut u pogodbi 1792, vjerno je izvršen, kako se može vidjeti na današnjem oltaru u crkvi.

L. K.

Selo Tugari poznato je još iz vremena hrvatskih narodnih vladara, a spominje se i kasnije stalno u životu poljičke provincije i kao samostalno naselje. Od vremena kad su vođeni popisi stanovništva, možemo pratiti i broj žitelja ovoga sela.¹⁾ Prema popisu od 1857. bile su tu tri kuće i svega dva stanovnika, od toga jedan stranac. To je malo vjerojatno, jer Sabljar, svakako prema podacima iz istoga vremena navodi 458 žitelja. 31. XII 1900. statistika je zabilježila 826 stanovnika, a 1921. g. taj broj uslijed rata opada i iznosi 814.

¹⁾ Podaci su uzeti iz slijedećih publikacija: Statistica generale della Dalmazia, Zara 1862. str. 19; Miestopisni rječnik kraljevinah Dalma-

Kao i u mnogim drugim selima u Poljicima i drugdje, i ovdje je postojala bratovština ili skula, kako se je obično govorilo, koja je imala socijalno-ekonomsku i religioznu ulogu. O životu »bratima« te skule sv. Duha sačuvalo se je nešto spisa,²⁾ među kojima su posebno zanimljivi oni, koji se odnose na izgradnju oltara sv. Duha u mjesnoj župnoj crkvi Narođenja BDM i o popravku same crkve.

Prva vijest o gradnji oltara bratovštine sv. Duha u toj crkvi potječe iz 1779. g. Don Matij Bulić iz sela Umi javlja 9. listopada, vjerojatno Ivanu Novakoviću, slijedeće: »Evo su dva prota u mene, koi su došli. Ako ćete otar pogoditi, skupite bratime sutra rano, jer nimaju čekat, jer imaju puno posla. Imadu dešelji 20. Izberite koi očete . . .« Bulić ne imenuje majstore, ali s obzirom na toliki broj nacrti, jamačno će to biti Andrija Bertapelle (u našim spisima redovito Brutapela) i sin mu Pavao, s kojima su Novaković i Ante Kapitančić 23. lipnja 1780. zaključili ugovor. Zbog njegove važnosti i zanimljiva jezika evo ga u cijelosti:

Na 23. juna 1780. u Omišu. Oznanie se s ovim očitom(!) pismom kako knezovi Ante Kapitančić i Ivan Novaković iz sela Tugara provincie od Poljic ovdje kipom stojeći i čineći kakono prokaraturi skule S. Duha u carkvi parokinoj rečenoga sela, koji žudeći imati jedan oltar za službu iste skule jesu se pogodili s protom Andriom Brutapelom i Pavlom njegovim sinom Brutapelom iz Bašana, pribivaocem u ovom gradu, a to ugovorom i načinom slidećim, to jest:

Parvo. Podobligaju se i obetaju rečeni otac i sin Brutapele da će sastaviti i učiniti jedan oltar od bile stine Seoca i Svetoga Martina s Brača za da bude čista i prez maće svojim uvarnućem mramora carljenoga od France, Afrikana, Brokatela, od Verone i žuta od Tori s kolonama opovienima od carljena od France i dva anjela na varhu od iste stine, dali golubice imati će biti od mramora biloga od Kararena cimjeru sa dvama kipima S. Petra i Pavla, takojer od iste stine

cije- Hervatske i Slavonije, uredio Vinko Sabljar, Zagreb, s. v. Tugari; Općinski rječnik za Dalmaciju na temelju rezultata popisa od 31. XII. 1900., izd. C. K. središnja statistička komisija, Beč 1908., str. 62. Krajljevina SHS, Riječnik mjesta 1925., izd. »Narodna prosveta«, Beograd, str. 585.

²⁾ Arhiv Jugoslavenske akademije u Zagrebu — Zbirka ćirilskih spisa, Ćir. III., Poljičke isprave, odio e) Spisi iz Tugara, otkupljeni 1955. g. Ova grada je još u stadiju sređivanja, pa ne možemo zasada navesti signature pojedinih spisa, niti ćemo ih citirati u zasebnim bliješcima. Svakako spisi ove bratovštine sačinjavaju odijeljeni snopić. Sve je, s neznatnim iznimkama, pisano bosančicom, na malim i često veoma oštećenim komadima papira, nerijetko i bez datuma. Prepisujući ih latinicom ostavili smo pravopis nepromijenjen. Jedino je ćirilski »jat« zamijenjen sa »j«. Koji su spisi pisani latinicom vidi se i iz citata, pa to nismo naročito napominjali. Obračuni su vođeni i u posebnim knjigama, ali te nisu sačuvane, bolje rečeno nema ih u ovoj zbirci. Zato je danas teško shvatiti sve račune, a kamo li posve ih rekonstruirati. Valjalo bi pri tom preračunavati različite vrste novaca, koji su svaki puta unošeni, a često su bratimi mjesto novaca davali priloge i u ulju, žitu, vinu itd.

na po otvora, a okolo istih kipova uvarnućem brokadela iz Verone, skalinama prid pridoltarnikom od iste stine kako će takovi biti i dva anjela Kerubina po krajih pridoltarnika i napokon skalinama od iste stine za metnuti kandilire sve po načinu dišejna učinjena povojno od stranah i meni kančiliru prikazana, paka stranam povraćena s dužnim zabilženjem.

Drugo. Za podpunu plaću zgor rečenoga oltara isti prokaraturi podobligaju se i zapišuju izbrojiti uzdano istima otcu i sinu Brutatele cekinih sedamdeset i jedan, cinu tako ugovorenu meju istima stranam, koja će biti dovaršena slidećima izbrojenjima, to jest sada cekina osam, koja su bila ovde prid nama izbrojeni od istih prokaraturih, a od Brutapelih k sebi primienih(!) na konat i za kaparu ovoga ugovora. A ostali broj to jet dvanadeste cekina koji će im se izbrojit na dan 29. rujna došasnoga subližnoga, a 20 cekina na dan došasna subližna vazma od uskršnuća, a na svarhu brojem trideset i jedan cekin, kada isti oltar biti će položen na svoje misto ustanovitien.

Treće. Isti proto i sin do Furnaže na svoje arče priniti će oltar i takojer položiće oltar na svoje misto u carkvu za samu spizu jića protu i ostalima koi će š njime raditi.

Četvarto. Prinesenje s Furnaže do Tugar istoga oltara biti će na sve arče i rizik prokaraturih, koji se obetaju podložiti i svakomu arču potribitomu stinja, olova, gvozja, argata, meštara kamenarih, klaka i ostaloga što bi tribovalo za usadit isti oltar.

Peto. Na svarhu oznanije se, da ne će veće biti dužan proto stvorit trećega anjela koi se vidi u dišenju, zašto ne će moći zaleć, tako su se pogodile strane.

Šesto. Za tvardiav sviuh pridavanja jasprih, koje će činiti isti prokaraturi otcu i sinu Brutapeli bivaju ovde prid nama nagovoreni i ujamčeni od gna. Ante Dišmanića i Jakova Štefanova iz Koršime podobligajući se jošće isti gn. Dišmanić, da će prokaraturi dovršit ugovorena izbrojenja jasprih, zato podpišujući se svojom rukom. I ako pomanjka Štefani, biti će odgovornik sam gn. Dišmanić. Toliko su se strane pogodili i ugovorili podobligajući se svi na uzdržanje po zavezom svijuh i svakoga svoga imanja po načinu.

Ja Ante Dišmanić potvrdiem kako je zgora.

Ja Tome Injacio Dešković Furiozović potpišijem se za Jakova Štefanova, koji na svarhe za ne umiti pisati čini križ +.

Na ovo biše svidoci g. Petar Škaričić i Gašpar Matulić.

M.P.S.M.

Celestino Piave, kančelir omiški
jest činio ispisat od ruke virne,
susritio, podpisao i pečatio.³⁾

³⁾ Ugovor je sačuvan u prijepisu kao »Ispis izvadien iz knjiga pisama koji se nahode učinjeni pod vladanje plem. muža gna Zan Antona Venierca, koji je bia provitur u Omišu, kako je zabilježeno ispred samog teksta ugovora.

Bratimi skule sv. Duha su počeli prikupljati novce i predavali su ih majstorima prije nego je ugovor potpisan, a tako je i u samom ugovoru predviđeno. Tako nalazimo zapis od 8. VI 1780. i obračun sakupljena novca, kojim »bih(!) proto namiren taljiri 40«. Izgleda da je bilo oko 30 prinosnika, jer se spominje u spisima 29 ruku i neki poimenično. Davali su redovito po 12 libara svaki puta, dok su pojedini davali i više. Jedan dio novaca je namirivan iz blagajne bratovštine.

Međutim s isplatama rata je zapinjalo, pa vidimo da ih Bertapelle požuruje. U jednom pismu od 28. studenoga 1782. moli Kapitanića da mu pošalje novce »zašto ne mogu tirpiti radi meštara, a radi se svaki dan za vas.« Neuredno isplaćivanje je svakako jedan od uzroka što se je posao otežao, ali moralo je biti poteškoća i kod majstora, iako se to iz spisa ovoga vremena ne vidi. Gradnja svakako nije bila gotova u skorom vremenu, nego istom 50 godina kasnije. Poslije 1. IX. 1782. kroz dulje vremena nema nikakvih spisa o ovom poslu.⁴⁾ Ugovorom nije bilo predviđeno vrijeme kad će se oltar dovršiti, ali se može naslućivati, da su se usmeno dogovorili o tome, možda i za rok od dvije godine, jer više od polovine novaca je trebalo isplatiti u roku od godine dana.

Bez sumnje su i politički događaji utjecali na prekid poslova i toliko dugi vremenski razmak od početka rada na ovom objektu do njegova završetka. Prvenstveno tu treba imati na umu propast Mletačke Republike i dolazak austrijske vladavine, pa francusku okupaciju, koja je posebno za Poljica bila od presudna značaja, zbog gubitka višestoljetnog izuzetnog položaja, te napokon ponovnu austrijsku upravu. Međutim posve je vjerojatno imala u tome prekinu udjela i djelomična kratkotrajna odijeljenost Brača od jadranske obale u doba ruske okupacije toga otoka (1806—1807), kada je poduzetnik Bertapelle bio odvojen ili od svoga zavičaja i svakako centra svojih radionica ili ako se zatekao na otoku, onda je bio daleko od objekata koje je imao u poslu.

Skula ni u tim nestalnim vremenima nije napuštala misao o oltaru, pa su 22. XI 1810. učinjeni »Konti bratinski skule sv. Duha za gaštaldije Marka Barića i Pilipa Jurišića. Odeći u Split poradi oltara sarčismo (vina) boce 3. Sastajući se porad oltara na Tugari popismo boce 3«. 1811. (12. svibnja) ponovno se stvar pokreće ovlaštenjem kojim »bratimi s. Duha dopuščaju i daju podpunu oblast svomu župniku oliti prokaraturu gnu. d. Matiju Novakoviću, da može slobodno učiniti ugovor i pismo s protom Brutapeli za da dospije svoju vaturu od oltara s mramorom koga može sada imati, ne mogući sada imati onaki mramor kako izgovara pismo meu njima

4) Teško je reći tiče li se ovoga oltara zapis o pogodbi s mešтром Vickom Rendićem s Brača u studenom 1797. g. za 20 groša. Mogao je to biti samo neki mali posao, a vjerojatno i za koju drugu crkvu. Čini se da on tada nije ništa ni radio u crkvi, već pojediniim domaćinima, pa su ga oni i hranili kad je kome radio.

učinjeno godine 1780. na 23. juna i to da bude po stimi jednoga prota što bude skalsiji mramor i vatara od dešejna i pisma učinjena zgora imenovanoga . . .«.

Međutim ni tada se po svoj prilici nije ništa učinilo. Ali u međuvremenu dok je izgradnja oltara mirovala još gotovo dva desetljeća, Tugarani su popravljali crkvu. 1821. g. gradio im je meštar Jozo Danić tabernakul i u to je potrošeno šest groša i 4 gazete »a to za svilu i za druge stvari i za vrata od tabernakula . . .« Kasnije su oni 1824. g. pribavljali građu za crkvu »navališe puno veliki stina za podumintu, Još svaki bratim po sto stina, čini stotina 27. I strati se groša 3 što ji Bugari skresaše i kvartu žita. Još klaka šoltanskoga spudi 17 i po, koga bratimi kupiše i izagnaše. Još daše vina karatilo, ko se strati na škere gradeći. Još odniše oluke kapele od Truša, za koji bi dano na Dubrovi libara 25«.

Na ovu gradnju odnosi se sigurno i nedatirani zapis o neskladu među pukom, zato što su jedni htjeli paliti vapnenicu, a neki se protivili. Priskočili su upomoć žitelji Čažina Doca odlukom »da svaka kuća od puka kupi po polak spuda japna za općenu crkvu i za nju pržinu što bude potriiba za istu crkvu, a skule svaka za svoju kapelu«. Na ovaj zaključak su se potpisala (odnosno stavila križ) 43 predstavnika domaćinstava.

Pet godina kasnije ponovno oživljava rad na oltaru. 15. svibnja 1829. poručuje meštar Danić don M. Novakoviću da oltar može preuzeti 21. istoga mjeseca, pa neka dođe s ljudima na Vurnazu. To nije tada učinjeno, jer on 4 dana kasnije (25. V.) potvrđuje primitak »viorina 2, reko dva, a to na konat od stina od oltara što se naodi u me«. 8. lipnja mu opet Novaković isplaćuje novih 10 fiorina »na konat od vita istoga otara«, a kroz mjesec dana (8. VII.) »prizenta je matar(!) Iozo Danić iz Omisa stine od oltara Svetoga Duva od Tugara prokuraturim Anti Barićiu i dom Mati Novakoviću kako slidi kako izgovara pismo pod broiom na 23. giuna 1780.

- »7 komada karnize koi igiu oko pridotarnik;
- 1 pridotarnik nie obučen u mramoru;
- 2 rogoluna koi sluze kolone;
- 2 base i kontabase;
- 1 skaln za di cie stati kandiliri;
- 2 kontrakolone s gniovim krilim;
- 2 angula od pale s mramorom;
- 4 komada fregia i arkitrava;
- 2 komada čimiera;
- 2 kontrakavitela;
- 1 komad za skaln od kandilira;
- 1 korniza sto sluze svarvu pale.

Ovo ie bilo prizentano u ovi isti dan stine kako ie po broju, a ostalo ča manka neka odgovori isti proto kako tumači pismo što je učinjeno s prokuraturim po isti broj.

Ia Miko Danić podpisujem se na ime moga oča.

Giuseppe Lupi.

Ja don Mete(!) Novaković prokaratur primi stina komada 31.«

22. studenoga te godine sklopljeno je novo utanačenje za dovršenje oltara s tim da bude gotov do kraja kolovoza 1830. (u tekstu »tekuće godine«!). Andrija Burtapelle q^m. Paolo Burtapelle, Domenico Burtapelle, Antonio Burtapelle »svi zanacije od otara« obećavaju dovršiti gradnju, koju su poduzeli njihovi stariji, a predstavnici (»fabrizieri«) skule sv. Duha obećaju isplatiti povrh preostalih 31 cekina još 5 cekina izvođačima oltara, kao i ugovoreni prijevoz dijelova od Omiša u Tugare i hranu majstorima. Predviđeni su i penali za onoga ko se ne bi držao ugovorenog roka.

Nakon ovoga počelo se življe raditi. U toku 1830. g. dijelovi oltara su preneseni u Tugare, dolazili su više puta majstori radi nekih premjeravanja, kupljeno je gvožđe i olovo, zatim jedna bačva i druge potrebne stvari.⁵⁾ I slijedeće godine se je nešto prenosilo i vršile pripreme radnje, a »24. augusta dođoše meštra 2, dovedoše stine i raditi oltar. Da sam njim večeru i julja za sviču kvartoč 1« — bilježi d. M. Novaković. Slijedećih dana dok su radili, hranili su ih bratimi redom, a nedjeljom i blagdanom sam Novaković, sve do 21. rujna, kada »dospiše računju« (radnju). 31. I. 1832. ponovno su došli radi novaca i tada je očito izvršena isplata, ali o tome nema zapisa.

Nakon završetka poslova skula je učinila konat »u kući na Truša« 21. XI. 1831. Novaković tom zgodom bilježi: »ostadoše mi dužni groša 22 i libre 2«.

Na kraju je trebalo postaviti sliku na oltar. Potrošili su »za čavle ga(ze)t 19 što ide za palu, a ulja od lana i kolura libar 5. Sta Mikici vazdan za staviti palu i kolurati. Za žurnatu i spizu li(ba)r 10«.

Ovim prestaju zapisi o poslovima i trošku za oltar. Tada je bilo sve završeno, nakon nešto više od pola stoljeća nastojanja, da skula dobije svoj oltar u župnoj crkvi.

U izgradnji oltara sudjelovali su seljani s koljena na koljeno, a isto tako su i tri koljena obitelji Bertapelle u tome uzela učešća. Tu je otac Andrija, sin mu Pavao i vjerojatno drugi sin meštar Anton, koji se spominje samo jednom 1781. g. Petar Pavao Berta-

⁵⁾ Sarči za žito i pancetu noseći stine za oltar, sarči libar 61. Sala za kupus gazet 30. — I Žarnovnice dođoše na Tugare prota četiri za viditi oltar. Sarči na nje obid, kako je pravo neka se stavi. Za učiniti pismo s protim sarči za bulanu kartu karantani 30. Sarči za nas 6, koji smo odili učiniti pismo, sarčismo libar 10, a novi libar deset stavismo arać što smo iztumačili recevude protove u Splitu. — Da sam kuratu od Žarnovnice, što je učinija pismo, paršut, zapada libara 12. Da sam njim vina libar 15, kada su donili stine na Tugare. — Dođoše proti iz Sitnoga za bolje prividiti omiru oltara. Ja njim da obid. Bila su 4, a kada dovedoše stine proti, da sam obid dvaman. — Kupi gožda i jolova za oltar, libar 27. — Da sam za bačvu groša 5 i gazet 28, a za brodarinu karantani 10. Da sam za tanpalju gazet 20.

pelle je djelomično poznat i od prije po svom radu.⁶⁾ Baš 1781. On je proširivao oltar župne crkve u Nerežišćima na Braču, 1801. radio je na oltaru župne crkve u Postirama. Rodio se u Vrboskoj na Hvaru 1763., a umro u Stivanu na Braču 1817. U mjesnoj crkvi je počeo zidati zvonik i izradio tabernakul.

Sad znamo i za njegova oca Andriju, očito doseljenika iz Bassana, s kojim je zajedno potpisao ugovor za gradnju oltara u Tugarima. Kako je protomajstor Pavao umro 1817., nastavak poslova preuzima 1829. g. njegov sin Andrija, a vjerojatno su i druga tri supotpisnika, Pavao, Anton i Dominik, njegovi sinovi. Oni su taj posao i dovršili. Vidjeli smo da se izričito nazivaju »zanačije od oltara« i »meštri od oltara«. Sklapajući taj ugovor 1829. oni su jamčili svim svojim dobri- ma »koja imadu u sellu Varbosko, skogliu od Lesine, da ono sto magna da gniovi stariji nisu nacinili da ocie sve podpuno dospiti . . .«

Osim njih sudjelovali su posljednjih deset godina na ovim poslovima i majstori Danići iz Omiša. To su Miko (Niko) i Jozo Danić.⁷⁾ Danić je očito bio poslovođa Bertapellin u Omišu, pa za njega naplaćuje račune i dugove, a ujedno obavlja i tekuće radove u ovom kraju. On je izradio i tabernakul u istoj crkvi u Tugarima, a vidjesmo ga kako postavlja i sliku na oltar.

⁶⁾ Vidi o njemu bilješke u radnji C. Fisković, Ignacije Macanović i njegov krug. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 9, str. 235, 263.

C. Fisković me obavještava da oltar Bertapellijevih u župnoj crkvi Tugara postoji i da se slaže u glavnom sa ugovorom koji sam ovdje objavio. On će o tome i o ostalim radovima Pavla Bertapella i njegovih nasljednika pisati u jednom od dojučih brojeva ovih Priloga.

⁷⁾ Na jednoj potvrdi, koju izdaje Niko Danić na ime svoga oca, potpisan je Giuseppe Lupi. Isti se potpis javlja i na nekim drugim spisima. Nije li to možda, talijansko, ime staroga Joza Danića?

S. T.

QUATRE AUTELS BAROQUES EN DALMATIE CENTRALE

K. CICARELLI — L. KATIĆ — S. TRALJIĆ

Dans cette étude l'auteur publie quelques documents d'archives qui découvrent les noms de deux maîtres qui travaillèrent au grand autel de l'église de Sv. Duh (du St-Esprit) et de Gospe od Pojišana (de la Madone de Pojišan) dans la ville de Split.

En 1740-41 l'artiste vénitien Giovanni Battista (Jean-Baptiste) Franceschini signa un contrat avec les représentants de la Confraternité de l'église de Sv. Duh (du St-Esprit) dans la ville de Split pour l'exécution d'un autel en marbre jaune et rouge, et en pierre blanche d'Istrie. Cet autel a la forme habituelle des autels baroques vénitiens avec colonnes et fronton en forme d'arc brisé, et il est orné de petites têtes d'anges ailés.

Le document d'archives de l'année 1790 découvre le nom d'un autre maître vénitien, le sculpteur Domenico (Dominique) Fadiga qui, d'après le contrat conclu, a érigé le grand autel de l'église Gospa od Pojišana (de la Madone de Pojišan) en marbre blanc de Carrare, orné de dorures, dans le style classique qui correspond absolument à celui de Fadiga, élève et collaborateur du sculpteur classique Antonio (Antoine) Canova. Ses oeuvres sont conservées à Padoue et à Venise et son travail se trouve complété par cette contribution.

Les frères Dell'Acqua, constructeurs d'autels au dix-huitième siècle, ont travaillé dans plusieurs lieux de Dalmatie. Ils ont, entre autres, construit le grand autel dans l'église paroissiale du village de Klis, en 1792—1793. Ces maîtres d'oeuvre ont exécuté cet autel d'après le plan et le contrat que l'auteur publie ici. L'autel est de style baroque, en marbre et pierre blanche, orné d'incrustations de marbre rouge et vert. Sur l'autel sont posées quatre statues d'ange en pierre. La table de cet autel était déjà construite en 1780. La donatrice en fut la Confrérie du Très Saint-Sacrement qui, durant cette pénible période économique, n'avait pu qu'à grand'peine réunir les sequins nécessaires. L'autel des frères Pijo et Vincenzo Dell'Acqua dans l'église paroissiale de Klis est un bon travail artisanal, sans grandes prétentions artistiques, mais l'auteur le publie ici en tant que contribution à l'art du style baroque tardif au XVIIIème siècle, qui n'est pas encore bien étudié en Dalmatie.

L'art de la sculpture en Dalmatie a fleuri du Xè. au XVIIè. s. et les sculptures et décors sculpturaux ont été exécutés par des maîtres autochtones sur lesquels existent d'innombrables archives et autres documents. Cependant, aux XVIIè. et XVIIIè. s. la sculpture locale tomba en décadence et les paysans du village de Tugari, sur le territoire de Poljica, près de Split, ont, en 1780, confié l'exécution de leur autel aux sculpteurs Andrea (André) et Paolo (Paul) Bertapelle, originaires de Bassano en Italie. L'autel, de style baroque tardif, qui se trouve encore dans l'église de Tugari, a dû être fait en pierres provenant des carrières de l'île de Brač, et en marbre de Carrare rouge et blanc, importé. Ils ont conclu avec les artistes un contrat qui est rédigé en langue croate et en vieille langue cyrillique bosniaque que l'on appelle »bosančica«.

Etant donné la situation instable, l'autel n'a été terminé qu'en 1831 et, entre temps, les paysans de Tugari avaient fait exécuter le tabernacle et réparé cette église à plusieurs reprises.

Le contrat rédigé en croate offre de nouvelles données sur la famille des sculpteurs Bertapelle. On y mentionne Andrea (André) Bertapelle et son fils Paolo (Paul) qui allait devenir le chef des travaux et faire des constructions dans d'autres villes dalmates. Les fils de Paolo (Paul): Andrea (André), Paolo (Paul), Antonio (Antoine) et Domenico (Dominique) sont allés habiter à Vrboska dans l'île de Hvar, et ont continué à faire de la sculpture. Les membres de la famille du sculpteur Bertapelle appartiennent à ce groupe de tailleurs de pierre et de sculpteurs italiens moyens qui, venus — pour la plupart — en Dalmatie, du nord de l'Italie et de Venise, construisirent des autels en marbre ou importèrent des sculptures au cours du XVIIIè. s. et au commencement du XIXè. Leurs travaux n'ont pas de valeur artistique particulière mais sont intéressants quant au développement historique du baroque tardif.